

EDÍCIA CIVILIZÁCIA

JUAN JOSÉ MILLÁS
JUAN LUIS ARSUAGA

SAPIENS A NEANDERTÁLEC: ROZPRAVY O ŽIVOTE

A nemôže existovať ani mäsožravec s rohmi. Vráti sa, že jedného dňa sa Cuvierovi, zrakodavci paleontológie, zjavil diabol a povedal mu: „Som démon a zjem Ťa.“ Cuvier si ho premeral od hlavy po päty a odpovedal: „Máš rohy a kopytá, nemôžeš byť mäsožravý.“
A obrátil sa na druhý bok, pretože bol v posteli.

premedia

DEJINY ĽUDSTVA

premedia

Juan José Millás
Juan Luis Arsuaga

SAPIENS
A NEANDERTÁLEC:
ROZPRAVY O ŽIVOTE

Zo španielčiny preložila Katarína Zubácka

premedia
~

Sapiens a neandertálec: rozpravy o živote

Prvé vydanie

Copyright © 2020, Juan José Millás
c/o Casanovas & Lynch Literary Agency, S.L.

Copyright © 2020, Juan Luis Arsuaga
c/o MB Agencia Literaria, S.L.

Translation © Katarína Zubácka, 2022

Copyright © Vydavateľstvo Premedia

ISBN 978-80-8242-081-7

Obsah

Nula	
Návšteva starých rodičov	9
Jeden	
Kvitnutie zanoväti	13
Dva	
Všetko je tu neandertálske	17
Tri	
Lucy in the Sky	27
Štyri	
Tuk a svaly	31
Päť	
Revolúcia malosti	39
Šesť	
Pozoruhodný dvojnožec	51
Sedem	
Opätovné založenie Bettónie	71

Osem	
Žiaden hodinár neexistuje	87
Deväť	
Obrovská plyšová hračka	99
Desať	
Dvaja korčuliari	109
Jedenásť	
Všetci sme deti	113
Dvanásť	
Dôvera v otcovstvo	125
Trinásť	
Dávne odtlačky ich nôh	141
Štrnásť	
Nie je to také jednoduché, ako to vyzerá	157
Pätnásť	
Zázračná diéta	165
Šestnásť	
Prechod k posmrtnej sláve	177

Nula

Návšteva starých rodičov

Pred mnohými rokmi som bol v archeologickej lokalite Atapuerca, a keď sa ma po návrate doma spýtali, kde som bol, povedal som:

– Bol som pozrieť starých rodičov.

Ten zážitok mi zmenil život. Vrátil som sa s presvedčením, že s tými údajne vzdialenými obyvateľmi známeho pravekého náleziska sme si fyzicky aj mentálne neobyčajne blízki.

A cítil som sa ako taká otvorená rana.

Storočia, ktoré nás od seba delia, sú zanedbateľné oproti tisícročiam, ktoré nás spájajú. My ľudské bytosti sme deväťdesiatpäť percent času svojho bytia strávili v praveku. Práve sme pristáli, ako sa hovorí, v tomto kratučkóm časovom úseku, ktorý nazývame históriou. To znamená, že napríklad písmo bolo vynájdené včera, hoci má už päťtisíc rokov. Keby som zatvoril oči a natiahol ruku, mohol by som sa dotknúť rúk dávnych obyvateľov oblasti Atapuerca a oni by sa mohli dotknúť mojich. Oni boli teraz vo mne, ale ja som bol v nich už vtedy.

Toto zistenie ma úplne rozhodilo.

Pravek nielenže nebol iba otázkou minulosti, stal sa až dojímavou súčasťou. Udalosti tej dávnej doby sa ma týkali viac než udalosti môjho storočia, pretože to vysvetľovali lepšie. A tak som si k tejto

téme pripravil základnú kolekciu kníh a začal som čítať. Ako zvyčajne, čím viac som sa dozvedal, tým viac sa prehlbovala moja nevedomosť. Čítal som neúnavne, pretože paleolit bol droga a neolit bol dve drogy a neandertálci boli tri drogy, a keď to už začalo hraničiť s polytoxikomániou, uvedomil som si, že vzhľadom na svoj vek a obmedzené rozumové schopnosti nikdy nebudem vedieť dosť na to, aby som dokázal napísať jedinečnú knihu, ako som si predsavzal po ceste do Atapuerky.

Aký typ knihy?

Netuším. Chvíľami to mal byť román, chvíľami esej, chvíľami hybrid medzi esejou a románom. A chvíľami reportáž alebo dlhá báseň.

Medzitým sa diali veci. Napríklad, vydal som román a dostal som pozvanie prezentovať ho v Múzeu evolúcie ľudstva, späťom s náleziskom v Atapuerke, v meste Burgos. Vtedy som sa zoznámil s paleontológom Juanom Luisom Arsuagom, vedeckým riaditeľom múzea a jedným z riaditeľov náleziska. Arsuaga bol taký láskavý a urobil mi komentovanú prehliadku inštitúcie, ktorej šéfoval. Niektoré jeho knihy boli súčasťou mojej základnej knižnice o praveku a evolúcii a prečítal som ich jedným dychom, ale nemal som z nich toľko úžitku, koľko by si zaslúžili, pretože tento paleontológ nerobí pri písaní žiadne ústupky. Inými slovami, ako čitateľovi sa mi nie vždy darilo dostať na úroveň Arsuagu ako autora.

Ako rozprávač sa mi, naopak, javil odvážny, zvodný, dynamický. Počúval som ho doslova s údivom, pretože každé dve-tri vety sa mu podarilo trafiť obdivuhodný vyjadrovací zvrät. Túžil som si osvojiť taký prejav, ktorý bol istým spôsobom môj. Okrem toho som si všimol, že pri rozprávaní o praveku spomína súčasnosť rovnako, ako pri odvolávaní sa na súčasnosť hovorí o praveku. Skrátka, stieral prepíate hranice, ktoré nám, pokiaľ ide o tie dve obdobia, vtĺkla do hlavy tradičná výchova, a nevedomky posilňoval môj pocit blízkosti k našim predkom. Keď som ho počúval, uvedomil som si, že medzi tamtým a týmto je kontinuum, v ktorom som ostal citovo uväznený a nedarilo sa mi ho racionálne zdôvodniť.

Prešiel ďalší rok, počas ktorého som ďalej čítal a čítal, až kým sa mi, myslím, podarilo naštrbiť tenké sklo, ktoré ma oddeľovalo od prehistorických predkov.

Vydal som ďalší román a zariadil som, aby ma znova pozvali prezentovať ho v Múzeu evolúcie ľudstva. Vydavateľov som poprosil aj o to, aby mi, ak by to bolo možné, vybavili obed s Arsuagom.

Boli sme spolu na obede.

Pri druhom chode som sa vďaka odvahe, ktorú som nabral po troch-štyroch pohároch vína Ribera del Duero, rozhodol prejsť k veci.

– Počuj, Arsuaga, ty si úžasný rozprávač. Takým ignorantom ako ja vieš veci vysvetliť lepšie, keď hovoríš, než keď píšeš.

– To vďaka tomu, že prednášam na univerzite, – poznamenal. – Musíš vymýšľať tisíce fíglov, aby ti študenti na hodine nezaspali.

– Ide o to, – pokračoval som, – že by sme sa my dvaja mohli spojiť a rozprávať sa o živote.

– Ako spojiť? – opýtal sa.

– Nasledovne: ty ma vezmeš na nejaké miesto, kam len chceš – na archeologické nálezisko, na vidiek, do pôrodnice, do domu smútku, na výstavu kanárikov...

– A?

– A budeš mi hovoriť, čo vidíme, vysvetlíš mi to. Ja tvoj výklad prerozprávam. Strávim ho, vyberiem materiál, poskladám ho a dám na papier. Myslím, že by sme dokázali stvoriť úžasné rozprávanie o existencii.

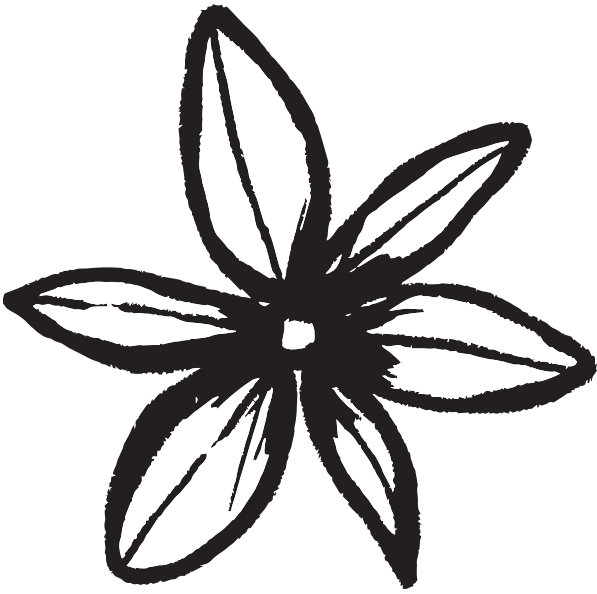
Arsuaga si nalial pohár vína, na chvíľu sa odmlčal a potom sme ďalej jedli a debatovali o živote: o svojich projektoch, o svojich slastiach a strastiach, o svojich nezdaroch... Zdalo sa mi, že ho môj návrh nezaujal a tvári sa, že ho prepočul.

Nuž, rezignoval som, budem to ďalej skúšať sám.

Keď však prišla na rad káva, pozorne sa na mňa zadíval, tak trochu záhadne sa na mňa usmial, udrel dlaňou po stole a zároveň povedal:

– Poďme do toho.

A tak sme do toho šli.

Jeden

Kvitnutie zanoväti

- Toto je asfodel, rastlina elyzejských polí. Ak sa jedného dňa zobudíš a všade okolo teba bude asfodel, bude to znamenať, že si mŕtvy.

Pozorujem biele lupienky byliny, ktoré sa mi pred očami otvárajú ako prelud, a vzhľadom na hojnosť výskytu týchto kvetov si kladiem otázku, či ten pán, čo sa mi práve prihovril, a ja nie sme náhodou mŕtvi. Ten pán je Juan Luis Arsuaga, paleontológ. Ja som Juan José Millás, paleontologizovanec.

Predstava, že som umrel, ma povzbudila k tomu, aby som nasledoval vedca, čo sa práve vnoril do intímnosti vegetácie nízkeho vzrastu, pod ktorou sa skrýva hrboľatá pôda, kde nie je ľahké udržať sa postojacky. Stúpame smerom k vysokej časti malej kotliny v tvare písmena V, na dne ktorej tečie potok. Arsuaga svižne prebehne po takmer neviditeľnom chodníku, ktorý sa otvára medzi kvetmi. Ja sa snažím stúpať tade, kade stúpал on, no nie vždy trafím, takže sa potkýnam a strácam zvislé držanie tela a vstávam bez jojkania, aby sa neotočil a neprekvapil ma v ponížujúcej pozícii.

Nakoniec prichádza na vrchol, kde sa zastaví a čaká, kým prídem aj ja, aby mi ukázal kamenné žulové zoskupenie, ktoré pripomína scénu veľkého divadla. Oponu tvorí kaskáda priezračnej vody. Oko

vidí, ucho počuje, vnútro nosa sa zvlhčuje, pokožka s vďakou reaguje na horizontálny dážď, ktorý sa šíri od vodopádu a osviežuje nás. Všetky zmysly sú v strehu, pretože je to výzva pre všetkých päť a bola by aj pre viacero, keby sme ich mali.

Načo sme sem prišli? V podstate pozrieť si kaskádu a možno aj preto, aby si kaskáda obzrela nás. Na okamih, v žiare úchvatného slnka o piatej podvečer 14. júna, si uvedomujem, ako som sa počas života odlúčil od prírody. Pozorujem, ako sa zmysly zodpovedné za vnímanie chvejúceho sa pozadia tej prírody, ochabnuté nepoužívaním, prebúdajú, aby mi dopriali niekoľko sekúnd, možno desiatín sekundy nesmierneho súladu so sebou samým aj s okolím.

Ahoj, kaskáda, vravím bez pohnutia pier. Vitaj, Juanjo, odpovedá mi ona telepaticky.

Možnože som, koniec koncov, naozaj mŕtvy.

Isté je, že si nepamätám takúto kombináciu podnetov: vôňu početných rastlín, ich farebnú rozmanitosť, zvučnú sviežosť vodnej clony, novosť dýchania bezolovnatého vzduchu, šum vyvolaný mávaním krídel hmyzu... Nemôžem si pomôcť, vybavujem si jednu reklamu na parfum. Každý, dokonca aj na onom svete, je obeťou svojich súvislostí. Teraz však neležím na gauči pred telkou, teraz som súčasťou toho reklamného spotu, ako keby mi boli podali papierik s elesdčekom. Nachádzame sa v hĺbinách chrámu bez múrov.

- A čo iné je príroda, ak nie chrám? - predpokladám, že by povedal Arsuaga, keby otvoril ústa.

Prišli sme sem prejavit' úctu kaskáde, ale aj a predovšetkým byť svedkami kvitnutia zanoväte, nízkej rastliny, na ktorej stonke v tomto ročnom období pučí kvet rozličných odtieňov žltej, ktorá prepožičiava krajine nevšedný jas akoby z Rothkovho obrazu.

Život na chvíľu stratil svoju zlomyseľnú tvár, hrozivú stranu. Život sa v tej chvíli stal čírym posunom a ja som bol jeho súčasťou, posunom života. A tak boli moje myšlienky chvíľami žlté ako zanovät' a chvíľami biele ako asfodel a chvíľami fialové ako motýlia levanduľa, ale aj zelené ako tráva alebo klasy, ktorými bola poprúkaná celá krajina. A každá farba ponúkala nekonečnú pestrosť odtieňov, po ktorých sa moja myseľ kĺzala pomaly ako tieň oblaku po kručinke.

Kvitnutie zanoväte.

O mesiac, možno skôr, keď už slnko začne pripekať, vezmú tie žlté farebné odtiene skazu rovnako vznešene, ako umiera všetko malé.

– Niet nad to, uliať sa zo školy, – zahlásil vtedy Arsuaga.

A bolo to tak. Boli sme záškoláci, pretože o tom čase 14. júna mal byť on na univerzite Complutense, myslím, že opravovať písomky, a ja doma, pokúšať sa napísať prvé riadky románu, ktorého postavy sa ma dožadujú už niekoľko mesiacov. My sme sa však nachádzali v priesmyku Somosierra, asi deväťdesiatpäť kilometrov od Madridu a asi tisícpäťsto metrov nad morom, a vychutnávali sme si neplánované voľno.

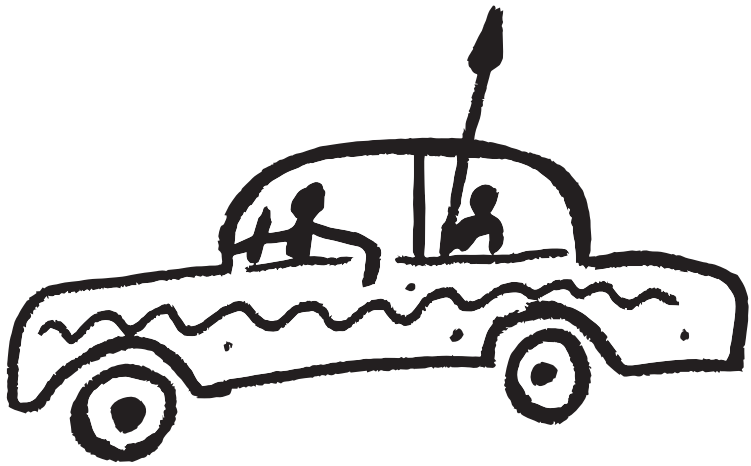
– Pred asi dvestopäťdesiatimi miliónmi rokov tu bolo pohorie vysoké ako Himaláje a postupne erodovalo. To, čo tu teraz vidíme, sú jeho korene, – objasňuje mi paleontológ, zatiaľ čo sa vydávame na spiatočnú cestu. – Táto krajina je odnedávna výsledkom zrušenia chovu dobytká. Kroviny vytláčajú pasienky. V Španielsku, – dodáva bez nádychu, – máme dve veľké obdobia: prvé od neolitu do roku 1958, s rozvojovými plánmi technokratov z Opus Dei. Vidiek bol dovtedy miestom plným ľudí, plným kriku, život na vidieku nebol smutný, boli tu deti. Vidiek bol ako ulica. Do roku 1970 sa vidiek vyprázdnil, nezostal tam nik. Žiadna európska krajina nemá viac než päť percent poľnohospodárskej populácie.

– Jasné, – prikývol som, dávajúc si pozor, aby som sa nepotkol.

– Mimochodom, zabudol som ti povedať, že si musíš prečítať knihu s názvom *Prečo som zjedol svojho otca*.

– Dobre, a o čom je? – opýtal som sa, akoby to nenapovedal už samotný titul.

– Prečítaj si ju. Napísal ju Roy Lewis. Pozri, aké duby. Tu neďaleko je aj brezový les.

Dva

Všetko je tu neandertálske

S Arsuagom som sa opäť stretol o niekoľko týždňov. Medzitým mi chodila po rozume myšlienka, že som umrel, ale keď prichádzala, skrýval som ju pred svojou rodinou a okolím. Obalamutil som ich, viedol som normálny život a ďalej som písal a posielal články do novin, pre ktoré pracujem. Mnohé boli napísané akoby z druhého sveta, hoci mi to žiaden čitateľ nedal najavo. Musím dodať, že počas tých dní nadobudla existencia nezvyčajné svetlo, ako aj význam, ktorý jej predtým chýbal.

Paleontológ ma vyzdvihol pred domom chvíľu pred poludním a hneď sme vyrazili v jeho nissane k madridskému pohoriu.

– Mám pre teba prekvapenie,– povedal.

Šoféroval on, aby som si ja mohol robiť poznámky do zošitka v čerenej väzbe, ktorý som si kúpil pred rokmi v jednom kníhkupectve v Buenos Aires a ktorý som si šetril na napísanie geniálnej básne, ktorá vyzerala, že príde, ale neprišla. Už ju ani nečakám.

Chvíľu sme sa viezli mlčky a počúvali sme rádio, v ktorom dementovali nejaké reči, čo sa šírili o ktorejsi známej osobnosti.

– Sme klebetný druh, – poznamenal Arsuaga na margo tej správy, – hoci klebety sú zaznávané, pretože sa spájajú s fámami, a to sú

rozdielne veci. Fáma slúži na kontrolu vedúcich. Keď nejaký riadiaci pracovník povie niečo, čo je v rozpore s konvenčným myslením, stáva sa obeťou fámy. Ako sa podľa teba v evolúcii skončili hierarchie založené na sile?

– Netuším, – povedal som.

– Skončili sa vďaka kameňom. Sme jediný druh, ktorý dokáže s presnosťou vrhať predmety. Pravekí muži túto schopnosť, ktorú u šimpanzov nenachádzame, zdokonalili. Presná muška je v evolúcii kľúčová. Rozvíja nervovú sústavu a svalstvo. Dôvodom, prečo šimpanzy nedokážu vyrezávať predmety, nie sú kognitívne schopnosti, ale to, že nemajú potrebnú koordináciu.

Paleontológ otočil hlavu a pozrel sa na mňa, akoby sa chcel uistiť, že ho vnímam. Nenápadným gestom som ukázal na cestu, aby som mu pripomenul, že šoféruje on. Keď sa odo mňa opäť odvrátil, zistil som, že má vtáčí profil, z ktorého sa vyníma nos. Už dávnejšie, myslím, že to bolo v rádiu, som ho počul, ako povedal, že veľký nos je špecifickou črtou ľudskej tváre. Ostatné primáty ho majú čapatý. Odvtedy pozorujem tento ľudský výrastok vždy s istým údivom, dokonca aj ten svoj, keď sa pozerám do zrkadla. Ak sa mu prizrieme lepšie, je to pozoruhodný doplnok. Prílepok uprostred tváre. Ako som vravel, Arsuagovi prepožičiaval jeho nos vtáčí výraz. Prispievali k nemu aj jeho mierne neusporiadané zuby. A aj vlasy, biele a strapaté ako chochol nejakých tropických vtákov.

Paleontológ si povzdychol, nostalgicky sa usmial a pokračoval:

– Historici túto schopnosť hádzať kamene neberú dostatočne na vedomie. Kameň hodený hyene do lebky ju zabije. Psy utekajú, keď sa zohneme, akoby sme šli zobrať kameň, pretože kameň hodený do papule im vybijie zuby. Hádzanie kameňov je veľmi vážna vec. Je úplne márne, že si najsilnejší, ak ostatní členovia tlupy vedia hádzať kamene.

– Dávid proti Goliášovi, – napadlo mi.

– A máš to, – pokračoval on. – Politika nahradila silu vďaka kameňom. Klebety sú naše kamene. Niekomu zničia povest' a znemožnia mu stať sa šéfom.

– A reči?

– Reči sú forma nátlaku, ktorá zabraňuje tomu, aby sa niekto od-

chýlil od normy. Sú veľmi ubíjajúce, najmä v malých komunitách. Pozri sa, ako vyzerá kručinka. Cistus, naopak, ustúpil.

Vošli sme do údolia Lozoye v pohorí Guadarrama severovýchodne od Madridského samosprávneho kraja.

– Pohorie Guadarrama, – povedal, meniac tému, – nie je ani najvyššie, ani najkrajšie, ale je najkultivovanejšie. Písali o ňom všetci básnici a myslitelia regeneracionizmu. Regeneracionisti neboli kaviarenski spisovatelia, boli spätí s prírodou. Sú tým najlepším zo španielskej kultúry 20. storočia. Po občianskej vojne začali byť vidiek a športy nevítané. Intelektuál po vojne nechodil na vidiek. Pozri sa vpravo: to je Peñalara.

Pozrel som sa vpravo a zároveň som sa ukradomky mrkol na hodinky. Bol už čas obeda, ale paleontológ nevyzeral, že by smeroval do nejakej reštaurácie. Ja keď nejem vo svojom stabilnom čase, pokles cukru alebo uhľohydrátov, neviem, pokles niečoho v mojej endokrinatej sústave mi dokáže pokaziť náladu, takže som mal problém dávať pozor, čo hovorí.

V tej chvíli sme nechávali za chrbtom dedinku menom Lozoya a vošli sme takpovediac do raja.

Pred očami sa mi zjavilo miesto, ktoré nebolo z tohto sveta.

Ďalší dôkaz, že sme mŕtvi?

Slnko, ktoré sa nachádzalo na vrchole svojej dráhy, vytvorilo opojné svetlo, ktoré dráždilo zmysly a vyvolávalo dojem zväčšenej skutočnosti, azda vedomého snívania. Stiahol som okno a s nádychom som vdýchol svetlo, vypoťil som svetlo, svetlo mi prenikalo pórmi až do kostí, prechádzalo kostnou dreňou, vychádzalo cez chrbát a pokračovalo vo svojej ceste až do stredu Zeme, kde sa z neho možno stane tmavé svetlo, ktoré bude osvetľovať jadro Zeme zvnútra. Naokolo nebolo nikoho, žiadne auto, žiadna motorka, žiaden bicykel. Občas tú nehučnú hmotu, ktorá tvorí vzduch, preťal tieň v tvare vtáka.

– Sme v Tajnom údolí? – spýtal som sa.

– Áno, – odvetil paleontológ, – v údolí neandertálcov. Ľudia ho nazývajú tajným údolím, pretože je veľmi izolované.

Rozprával mi o ňom pri našom predchádzajúcom stretnutí a sľúbil mi, že ma sem raz vezme a ukáže mi ho. Pre mňa to znamenalo navštíviť starých rodičov, pretože som neandertálec. Viem to už od

základnej školy, pretože „sapienčatá“, čo boli malí zmrdi, sa na mňa dívali divne. Musel som vynakladať hrdinské úsilie, aby som dokázal zakrývať svoju neandertálskosť, takže som trávil život tým, že som ich pozoroval, aby som vedel napodobniť ich správanie, čiže nemal som čas venovať sa štúdiu. Zo všetkých predmetov som prepadal, a tak som sa stával ešte viac neandertálcom, ak to vôbec bolo možné. Moja rodina na prvý pohľad nevyzerala neandertálsky, preto som z toho okamžite vydedukoval, že som adoptovaný, adoptovaný idiot, jasné, až kým som v telke nenarazil na program o neandertáľoch a zrazu som sa zbadal v tom protagonistovi, ktorý vyzeral ako moja kópia, alebo ja jeho. Moji rodičia si nič nevšimli. Otec, ktorý bol pravý, nefalšovaný sapiens sapiens, povedal, že ešteže sa tomu chlapovi podarilo z toho dostať.

– Prečo?– opýtal som sa.

– Pretože neandertálcom,– povedal on, – chýbala schopnosť vnímať symboly.

Neodvážil som sa opýtať sa, v čom spočíva schopnosť vnímať symboly, ale pozrel som sa do encyklopédie a zistil som, čo je to symbol. Napríklad zástavy. Mne sa zdalo, že to sú nahovno symboly, ale tváril som sa, že sa o ne zaujímam, aby som vyzeral ako sapiens. Symboly boli všade vôkol. Aj matkin perlový náhrdelník značky Majorica, aby som uviedol ďalší príklad, bol symbol (spoločenského postavenia). Zároveň som zistil, že neandertáľci a sapiensovia si medzi sebou vymenili všelijaké materiály vrátane genetických. Spočiatku dávali sapiensovia neandertálcom sklenené náhrdelníky výmenou za jedlo, pretože sapiensovia mali radi gastronómiu, zatiaľ čo neandertáľcov fascinovali ligotavé veci. Keďže im chýbala schopnosť vnímať symboly, pomyslel som si, nevšimli si význam toho ligotu, ale dávali sa ním oslepiť. No a keďže si toľko vymieňali tie predmety a blízky kontakt prebúdza náklonnosť, neandertáľci a sapiensovia začali spolu spávať. Sapiensovia, keďže boli bystrí, to robili ako zlovyk, zatiaľ čo najnejšší neandertáľci s nimi spávali z lásky. A tam sa začala výmena genetických informácií.

Ako neandertálec som mal veľmi ťažké obdobie dospievania, pretože som nechcel dievčatá pre ich peniaze (absencia schopnosti vnímať symboly mi nedovoľovala vážiť si hodnotu bankoviek), ale pre ich ligot. Im sa však páčili mladíci so schopnosťou vnímať symboly, to znamená